

Távolságok és terek a közgazdaságtanban (81598 sz.) projekt záró beszámolója

A kutatás első felében kisebb közleményeket (konferencia tanulmányt, hozzászólást) jelentettem meg a kutatási téma önmagában is publikálható részterületeiből. Az ezekkel kapcsolatos kiterjedt háttérkutatások a kutatás fő eredményét jelentő zárókötetbe beépültek. Maga a zárókötet szándékaim szerint koherens, egységes, átfogó képet nyújt a tér és a közgazdaságtan kapcsolatáról, a tér közgazdaságtani szerepéről, feldolgozva a felvetődő kérdések elméleti, módszertani és elmélettörténeti alapjait. A kutatás fő eredménye így a kutatási tervnek megfelelően a Tér és közgazdaságtan című kötet lett, amelyet a L'Harmattan kiadó adott ki (ISBN 9789632366999). A tárgyalt témákról átfogó képet ad a könyv tartalomjegyzéke:

1. Közgazdaságtan	
1.1 A közgazdaságtan sokszínűsége	11
1.2 Az általános ismeretelmélet és a közgazdaságtan ismeretelméletének viszonya	20
1.3 A matematika közgazdasági alkalmazási területei	27
1.4. Az egyensúly közgazdasági értelmezéseiről	33
1.5 Az elméleti feltevések tipológiájáról	40
2. Az általános közgazdaságtan és a területi gazdaságtan közötti viszony és a területi kutatások iskolái	47
2.1 A térbeliség gazdaságelméleti jelentősége vizsgálati kérdései	47
2.2 A neoklasszikus formalizmus térnyerése, mint a térbeliség kizárásának és inadekvát kezelésének az oka	51
2.3 Az explicit és implicit területi kutatások közötti különbség	54
2.4 Az explicit elméleti területi kutatások iskoláiról	62
3. A területi gazdasági kutatások elmélettörténeti kérdései	75
3.1 Az explicit területi kutatások történetéről és meghatározó szerzőiről	75
3.2 Az explicit területi kutatások néhány klasszikus szerzője a területi kutatások korábbi szerzőiről	80

3.3 Az általános térbeli egyensúly klasszikus szerzői az elmélettörténetről	90
3.4 Néhány további munka elmélettörténeti értékelése	95
3.5 Törés az elmélettörténetben: az új gazdaságföldrajz	103
4. A területi gazdasági kutatások módszertani és tartalmi alapkérdései	111
4.1 Az elméleti és történeti kutatások közötti különbség	111
4.2 Tények és értékek, pozitív és normatív területi kutatások: terminológiai többértelműség	115
4.3 A regionális gazdaságtan tárgyáról	118
4.4 A telephelyelmélet szűkebb és tágabb értelmezéséről és feladatairól	128
4.5 A hagyományos telephelyelmélet néhány klasszifikációs lehetősége és céljai	131
5. A gazdasági elemzések térszemlélete: a statikus téralkotó elemek kezelése	145
5.1 Egy pontgazdaság	145
5.2 Kétpontgazdaság és többpontgazdaság	149
5.3 Az egy pontgazdaság, kétpontgazdaság és többpontgazdaság népszerűségének okai	154
5.4 A modellezés további képzetes terei	157
6. A gazdasági elemzések térszemlélete: a területi mobilitás kezelése	165
6.1 A tér inhomogenitása és a szűkösség területi különbségei	165
6.2 A területi mobilitás tárgyai és hatásai	167
6.3 A területi mobilitást lehetővé tévő részrendszerek	171
6.4 A materiális javak területi mobilitása	179
6.5 A költségtér jellemzői és elméleti kezelésének módjai	181
Összegzés helyett	187

A tárgyalásmód sajátossága, hogy az eredeti alapforrásokon alapul, a különböző nézőpontokat és megközelítéseket kritikusan ütközteti és szakirodalmi, logikai és empirikus alátámasztások mellett állást is foglal a rivális megközelítések között. Ezzel a módszerrel a térbeli gazdasági kérdésekkel kapcsolatos számos elterjedt félreértés és leegyszerűsítés tisztázására nyílt lehetőség. Ezek közül az első az a mítosz, miszerint a klasszikus közgazdaságtan tértelküli csodavilággal foglalkozott. A valóságtól ez az elmélettörténeti értékelés nagyon messze áll, így vagy érthetetlen felületességként, vagy az intellektuális

hagyományok iránti érzéketlenségként vagy a területi kutatások újszerűségének legitimálására szolgáló retorikai fogásként értékelhető. A térnélküli csodavilág megjelenése abba a tendenciába illeszkedik, amely a közgazdaságtan főáramát általában térítette el a tényleges gazdasági problémák tárgyalásától és terelte az egyre absztraktabb, valóságidegenebb kérdések és koncepciók irányába. A főáramú közgazdaságtan térkezelése is rendkívül valóságidegenné vált, mint azt a könyv ötödik és hatodik fejezetében, a statikus és dinamikus téralkotó elemek kezelése kapcsán bemutatom. A neoklasszikus főáram kezdetleges térszemlélettel rendelkezik.

Az általános és a területi közgazdaságtan közötti viszony úgy fogalmazható meg, hogy az általános közgazdaságtan térbeliséget figyelmen kívül hagyó része egyrészt speciális, térnélküli világgal foglalkozik, megállapításai korlátozás nélkül csak arra érvényesek, a területi közgazdaságtan pedig az általános, térbeli esetet vizsgálja. Az általános közgazdaságtan azonban csak a térbeliség szempontjából speciális, egyéb témák szempontjából a területi gazdaságtan nem veszi át a szerepét. A térbeliség vizsgálatának kétféle útja képzelhető el: a tér integrálása az általános közgazdaságtanba, illetve egy specializált terület, a területi gazdaságtan létrehozása. Gyakorlatilag mindkét eljárás működik, és egyszerre mindkettőre szükség is van, az integrálásnál a térbeliség, a területi gazdaságtannál pedig a közgazdasági tartalom megfelelő kezelése mellett. A kutatás fő célja alapján területi gazdasági kérdésekkel foglalkozhatnak a térbeli kérdéseket középpontba állítva (explicit módon) és egy téma mellékes szempontjaként (implicit módon). Az előbbi kutatásokat végzőket tekintik regionális kutatóknak, területi kutatóknak és a kutatások eredményeit a regionális gazdaságtan, területi gazdaságtan, térgazdaságtan, regionális tudomány tárgykörébe tartozónak. Ennek a kutatási részterületnek a meghatározása azért nehéz, mert a tér nem tartalmi szempontból jelöli ki a kutatás tárgyát, hanem a kutatás tárgya (mint a termelés, a fogyasztás, a jövedelemeloszlás, a pénz, a pénzügyek, az árak, a munkaerő) egyes elemei közötti térbeli viszonyok explicit vizsgálata alapján. Nincsenek a gazdasági jelenségektől független térbeli jelenségek, hanem a gazdasági jelenségeknek van térbeli aspektusuk. Tehát nem az absztrakt, üres „tér” a kutatás tárgya, hanem a gazdasági jelenségek térbelisége.

A regionális gazdaságtan hagyományos részterületeivel külön alfejezetben foglalkozom, amelyben magyar és angol regionális gazdaságtan témájú könyvek gyakorlatát, felosztását, tárgyalásmódját, témaköröit hasonlítom össze. Az implicit területi kutatásokra is számos példát mutatok be: Adam Smith, Carl Menger, Alfred Marshall, Edward Chamberlin, Murray N. Rothbard, Ludwig von Mises, Lawrence Abbott, Friedrich August von Hayek műveiből

idézek, illetve mutatok példákat a térbeli kérdések adekvát vizsgálatára, valamint a klasszikus közgazdaságtan térszerű csodavilága mítoszának a cáfolására. Ezen szerzők listája jócskán bővíthető lett volna. Közülük mindössze Alfred Marshall vált a területi kutatók által hivatkozottá.

Részletesen foglalkozom az explicit területi iskolák (német telephelyelmélet, regionális tudomány, területi tudomány, új gazdaságföldrajz) módszertanával és az időben későbbi iskolák korábbi iskolákról adott értékelésével. Mindegyik irányzat bírálja az összes többi irányzatot. A bírálatok értékelését közvetetten végzem el az elmélettörténeti részben, valamint az elméletek térbeli és módszertani megalapozása tárgyalásakor az ötödik és hatodik fejezetben. Bemutatom, hogy az időben egymást követő elméletek nem tekinthetők automatikusan a korábbi elméletek tökéletesített változatainak. A tényleges előrelépésen, tökéletesítésen, pontosításon kívül megfigyelhető a korábbi elméletek félreértelmezése vagy figyelmen kívül hagyása, terminológiai újítások tartalmi újításként beállítása és elemi összefüggések alacsonyabb szintű újrafelfedezése is. A tárgyalás új színbe helyezheti többek között Alfred Weber, Harold Hotelling, August Lösch, Walter Isard és Paul Krugman munkásságát. Isard korábbi művekről adott egyes kritikai észrevételeiről például kimutatom, hogy félreértésen alapulnak.

A könyvben nem direkt módon dolgoztam fel a tér és közgazdaságtan lehetséges összes témáját, mivel ez terjedelmi okok miatt sem lett volna lehetséges. A feldolgozás az elmélettörténet sajátos bemutatása révén (mit írtak a jelentős szerzők a korábbi jelentős művekről), valamint a regionális gazdaságtan és a telephelyelmélet klasszifikációi és feladatai, az elméletek térkezelése kapcsán történt. Utólag látható, hogy túlzottan ambíciózus, a térbeli gazdasági kérdések nagy részére kiterjedő volt az eredeti kutatási terv, amely lépésről lépésre szeretne volna az egyes kérdéseket tárgyalni. Ez azonban vagy túlzottan hosszú (ezer oldalt meghaladó), vagy felületes művet eredményezett volna. Az összes téma érdemi, közvetlen feldolgozása jelenlegi becslésem szerint 6-8 kötetet igényelne. Számos témakört elkezdtem kidolgozni, amelyek közül a telephelyelmélet és a területi ár- és pénzügyelmélet egyes fejezetei készültek el. Ezek publikációját, valamint további számos olyan témakör feldolgozását, amellyel a könyv írása során találkoztam, de kidolgozásukra nem volt idő vagy szükség a könyvhöz, a későbbiekben tervezem. Az általános egyensúlyelméletről írt, a Közgazdasági Szemlében 2012-ben megjelent tanulmányom is (címe: A Debreu-féle neowalrasi általános egyensúlyelmélet antiempirista axiomatizmusa) a könyvírás melléktermékének tekinthető, mert az egyensúly közgazdasági értelmezéseit tárgyaló (ez a területi gazdasági elemzésekénél is fontos és sokszor félreértett kérdés) alfejezetből nőtt ki.

A Tér és közgazdaságtan című könyvön kívül egy további, közlésre elfogadott publikáció a telephelyelmélet atyjával, Thünennel foglalkozik. Thünen Az elszigetelt állama: az eredeti munka című tanulmány a Tér és Társadalom 2013. 3. számában fog megjelenni. Ez abban különbözik a tipikus Thünen-értelmezésektől, hogy az eredeti munkán alapul. Thünen művének néhány oldalas másodlagos és harmadlagos értelmezései jellemzően hiányosak, nagyon jelentős mértékben tartalmilag különböznek és sokszor ellentmondanak az eredeti, 1260 oldalas munkának. A termelési és szállítási technológiában Thünen óta bekövetkezett történeti változások nem érvénytelenítik a Thünen által vizsgált tényező, a távolság gazdálkodásra gyakorolt hatását, csak a konkrét összefüggéseket módosítják és teszik bonyolultabbá. A piactól való távolság és a szállítási költségek befolyása a térhasználatra a térgazdaságtan örökérvényű alapelve marad. Az elmélet feltevéseinek részletesebb tárgyalása a különböző ismertetések gyakran hiányos vagy nem létező feltevéseket tartalmazó listája miatt fontos. Egy további, angol nyelvű tanulmányban (címe: Two modes of spatial economy models: Thünen and Krugman) Thünen és Krugman elméletépítési eljárását hasonlítom össze, amely egy magyarul megjelent korábbi írásom (A térgazdaságtani modellalkotás két útja: Thünen és Krugman) továbbfejlesztett és bővített változata.

Győr, 2013. július 30.

Dusek Tamás